

Милош Ст. Ернаут^[1]
Универзитет у Бањој Луци
Факултет политичких наука
Бања Лука (Босна и Херцеговина)

Прегледан научни рад
UDK: 271.2-29:929 Gerasim Zelić
DOI: 10.5937/socgod18-42726

АКТУЕЛНОСТ ЖИТИЈА ГЕРАСИМА ЗЕЛИЋА – СВЈЕДОЧАНСТВО ЈЕДНОГ ВРЕМЕНА И/ИЛИ НАУК ЗА БУДУЋНОСТ^[2]

Сажетак: *Герасим Зелић (1752–1828), архимандрит манастира Крупа у Далмацији, дио је један од најзнамениитијих Срба своја времена и велики њуџник. Као једини њисани њрај његових мнообројних њуџовања остала је аутобиографија Житије Герасима Зелића. У њом дјелу описује дитина ѡполитичка дешавања широм Европје, Блиској истока и Русије.*

Циљеви овој истраживања су синхронитској и дијакронитској каракитера. У ѡрвом случају, настѡјаћемо да ѡредситавимо и критички анализирамо Зелићеву ѡрцеитију доћајаја које описује као њихов савременик. Истѡвремено, настѡјаћемо и да уѡврдимо ѡренуџину актуелност његових увида ѡредситављених у наведеном дјелу. Резултитити нашеј истраживања указују да је Житије Герасима Зелића дјело које ѡреватилази оквире времена у којем је настало.

Кључне ријечи: *Герасим Зелић, Православна црква, Русија, Османско царситво, Европа*

УВОД

Зелићево Житије спада у ријетка аутобиографска дјела његовог времена. У њему сазнајемо важне појединости из ауторовог живота, али исто тако имамо могућност да у значајној мјери сагледамо прилике и неприлике како у његовој родној Далмацији, тако и на великом дијелу европског континента којег је пропутовао аутор Житија.

Стиче се утисак да је Зелић вјечити путник, онај који жели све да види, да свуда стигне и свему присуствује, да успут много научи, да прошири сопствене хоризонте. У томе је и успио, не само за прилике

^[1] milosernaut@gmail.com

^[2] Рад је усмено представљен под истим називом на научном скупу „Балкан и Исток: Доминантни дискурси, интеркултурна комуникација и (анти)глобализација“, који је одржан на Факултету политичких наука у Бањој Луци, 30. септембра 2022.

свога времена већ и за вријеме из којег сагледавамо Зелићево *Жићије*. За свог живота Зелић је обишао велики дио Европе, одлазио и враћао са са многобројних путовања, остављајући на хартији сопствене утиске и запажања, датумски прецизно описујући кад и гдје је ишао, те кога је све сретао у различитим земљама.

Зелић на почетку пише о сопственој жељи да родни Жегар замијени манастиром Крупом, који му је нудио да се описмени и да монотони живот у сиромашном далматинском селу замијени нечим новим, динамичнијим и садржајнијим. Иако се одушевљава новим почетком, временом схвата да може и више и даље. Жели да упозна свијет, да све оно о чему је слушао и види сопственим очима. Све напоре улаже како би се отиснуо у далеки свијет да, тражећи милостињу за свој манастир, обогати сопствену личност. У тој намјери, коју не скрива, успио је у великој мјери. Зелић је обишао многе земље, упознао многе народе, научио неколико страних језика, срео се са најзначајнијим европским владарима. Само Наполеона, по сопственој тврдњи, видио је најмање тридесет пута (Zelić, 2018).

Вриједност Зелићевог *Жићије* не огледа се само у личној фактографији, његовом питком језику и историографском значају, већ нам аутор оставља могућност да, проучавајући његова путешествија као и све оно што се дешавало током њих, направимо поређење његовог и нашег времена, да увидимо све оно што се изнова понавља у истом или сличном геополитичком контексту. Ту првенствено мислимо на епидемију заразних болести, руско освајање Крима, али и борбу православних да сачувају своју вјерску посебност у односу на римокатолички Запад. Свему побројаном свједочио је архимандрит Герасим Зелић. Читајући његово *Жићије* препознајемо понављање истих догађаја, поновни сукоб супротстављених идејних концепата Истока и Запада, али и жељу православних Срба у Далмацији да сачувају своју вјерску посебност, која је у Зелићево доба била нешто значајнија него што је данас. У том смислу Зелићево аутобиографско дјело, иако писано „себи и својима“, обилује мноштвом мјеста, догађаја и личности, захваљујући којима можемо направити квалитетан ретроспективни увид у односу на догађаје којима и сами свједочимо (Zelić, 2018, str. 50). Према Језернику, описи у Зелићевом дјелу „дају изузетно упечатљиву представу о разликама између источњачког и западњачког начина живота“ (Jezernik, 2007, str. 49).

У овом раду нећемо се бавити свим оним важним догађајима које нам представља Зелић, већ ћемо усмјерити пажњу на само неколико тематских цјелина које врло јасно можемо упоредити са оним што се дешава и што заокупља пажњу данашњег човјека. Сви описани догађаји десили су се прије више од 200 година, тако да је дубина времен-

ског увида у готово исте догађаје на истим меридијанима од великог значаја за правилније разумијевање онога што се данас покушава схватити без потребних историјских увида. Због тога је проучавање Зелићевог *Житија* не само интересно, већ је неопходно свима онима који се труде разумјети савремена геополитичка збивања.

КРАТКА БИОГРАФИЈА АРХИМАНДРИТА ГЕРАСИМА ЗЕЛИЋА

Да бисмо што боље разумјели неколико ауторових најважнијих описа, које ћемо обрадити у овом раду, неопходно је, у кратким цртама, осврнути се на Зелићев живот.

Према сопственом казивању, Зелић је угледао свјетлост дана у далматинском селу Жегар „љета господња 1752. у 11-ти дан мјесеца јунија од оца Андреа и матере Јоане на овај бијели свијет родио се и у светом кршченију именом Кирил назван“ (Zelić, 2018, str. 55). Како сам Зелић описује у свом *Житију*, као дјечак од четири године остао је без оца, а три године касније тешко се разболио од зубне болести „која жестоким својим шест-мјесечним упорствовањем матер моју доведе до очајанија о моме животу“ (Zelić, 2018, str. 57). Недуго затим, млади Кирил Зелић разболио се од тешке главобоље, због које је падао у сан из којег се тешко будио (Zelić, 2018).

Зелић је увјерен да је оздравио захваљујући молитвама своје мајке пред иконом Пресвете Богородице у манастиру Крупа, када га је мајка завјетовала да ће га дати у „манастир Крупу на науку ради услуженија Светој Богородици“ (Zelić, 2018, str. 58). Убрзо Кирил Зелић одлази у оближњи манастир Крупу, заувјек напуштајући родно село и сеоски начин живота. С обзиром на то да у Далмацији није било православног епископа, Зелић је замонашен у манастиру Стањевићи код Будве, са именом Герасим, од стране митрополита Саве Петровића, 3. јуна 1774, који га је и рукоположио у чин ђакона, док је у свештенички чин рукоположен у Плашком, 2. марта 1778, „од блаженопочившег г-на епископа Петра Петровића“ (Zelić, 2018, str. 67–69). Недуго након рукоположења у свештенички чин, започињу његова многобројна путовања. Зелић то и сам потврђује ријечима: „Мене су моје судбине пронесле по простору из Далмације до Москве и Петербурга, до Париза, Цариграда и до Смирне...“ (Zelić, 2018, str. 51).

У паузама између дуготрајних путовања, са којих је у манастир Крупу доносио ријетке и богате поклоне, Зелић се налазио и на дужности генералног викара Православне цркве за Далмацију и Боку Которску. Према Милашу, на ту дужност изабран је 1796. године у книнскопољској цркви, а „22. октобра исте године буде тај избор од владе одобрен“ (Milaš, 2004, str. 432). Чоловић истиче да је том одлуком Зелић „номинално постао управитељ православне цркве у Далмацији“

(Čolović, 2011, str. 288). Упркос томе што је током својих путовања био у прилици да заснује нови живот, архимандрит Герасим Зелић остао је вјеран свом монашком позиву и свом манастиру Крупи. „Аутодидакт Зелић био је православни просвјетитељ, који је за разлику од Доситеја Обрадовића остао вјеран свом монашком завјету, а, с друге стране, који је поново за разлику од њега био досљедни рационалист“ (Roksandić, 2018, str. 25).

Посљедње године живота провео је као аустријски интернирац у Бечу и Будиму, а његови земни остаци пренесени су у манастир Крупу. „Он је 1828. г. преминуо у Будиму, али се око преноса моштију и самог подизања споменика 1879. г. постарао питомац његове фондације и велики поштовалац, тада већ владика, Герасим Петрановић“ (Čolović, 2020, str. 230).

ПОГЛЕД НА ЦАРСКУ РУСИЈУ И ОСВАЈАЊЕ КРИМА

Прије него што је и кренуо на пут, Зелић казује како су га браћа из манастира молила да крене пут Русије, да проси милостињу за манастир, сматрајући „да смо ми народа словенскога и закона восточнога, како гођ и сви Руси...“ (Zelić, 2018, str. 172). У царску Русију Зелић стиже у лето 1782, у град Новомиргород, у Новој Србији. Ту Зелић среће „млоге Србе“, који су се ту, из Србије, Босне, Херцеговине, Албаније и Далмације, настанили, бјежећи од венецијанског и турског зулума, те „населели ону празну бившу земљу, која се по њима и назвала Новаја Србија“ (Zelić, 2018, str. 107). Из Нове Србије Зелић одлази у Кијев, гдје једно вријеме учи иконопис, а већ у прољеће 1783. напушта Кијев и одлази у црноморски град Херсон, гдје затиче војску од 30 хиљада Руса, на челу са кнезом Потемкином, „и с многима генералма Руса и Срба, који иђаше на Кримије, да изврши тестамент Петра Великог, то јест да разори царство татарско, који су Русима много пута додијали и све до Москве плијенили“ (Zelić, 2018, str. 117). Нешто касније Зелић пише како је упознао „странољубивог и милостивог“ кнеза Потемкина, који му је лично дао пасош да може ићи до Петербурга, али је ипак остао у Херсону „желећи виђети шта ће бити од Кримије“ (Zelić, 2018, str. 119). Руска царица издала је наређење кнезу Потемкину да са војском ступи на границу са Кримом, а Татари, видјевши руску силу, пошаљу султану Мехмеду Трећем позив у помоћ. Након што их је султан одбио, не желећи рат са Русима, Татари се одлуче на предају. „Зато пошљу из Кримије 12 депутата у Херсон принципу Григорију Потемкину и предаду му кључе од Кримије“ (Zelić, 2018, str. 120).

Други пут у царску Русију Зелић долази 1787. Хтио је да види царицу Катарину II, јер је чуо глас да императорка „Екатарина Втора иде кроз Склов у Кијев и у Кримије, да се крунише (љета 1787.) и да

ће јој император Јосиф Други и Станислав краљ пољски у Кијево на сусрет доћи“ (Zelić, 2018, str. 184). Након вишедневног чекања, царица је стигла у Кијев, те је по обичају присуствовала литургији. Зелић наглашава како је на службу дошао раније да би се могао нагледати царице, која је после литургије сваком од свештеника цјеливала руку, као и они њој, па тако и далматинском архимандриту Герасиму (Zelić, 2018).

Из Кијева одлази у Санкт Петербург, гдје проводи вријеме обилазећи знаменитости, упознаје се са руским духовним и царским великодостојницима и скупља обилне дарове за манастир Крупу. Потом одлази у Москву која га оставља без даха, о којој записује: „Не може се описати љепота и величина овога града“ (Zelić, 2018, str. 214).

Након обиласка Москве и њених знаменитости, Зелић наводи како се упутио ка јужним крајевима царске Русије, гдје је, у граду Кременчугу, опет срео кнеза Григорија Потемкина, са којим се зближио да му је овај понудио да буде његов лични јеромонах, а да ће му, уколико то прихвати, издејствовати да постане епископ у Русији чим се упразни нека од епархија (Zelić, 2018). Иако је Потемкинова понуда била примамљива, архимандрит Герасим Зелић није могао да је прихвати. „Ваша Свјетлости! Ја сам привезан с мојим манастиром и вјенчан с њим, како муж са женом, и зато ни под који начин не могу остати“ (Zelić, 2018, str. 231). Са богатим даровима напустио је царску Русију, из које је, 10. септембра 1788. године, прешао у Пољску (Zelić, 2018).

У неколико наврата, Зелић у свом *Житију* говори о односима Срба и Руса, наводећи да су оба народа истога рода „славенскога и закона источнога“ (Zelić, 2018, str. 172). Тиме Зелић објашњава и зашто је пошао баш у Русију да скупља милостињу за манастир Крупу, јер су, по њему, Срби и Руси „једнога народа и закона, а друго, оно је царство врло богато и пространо, а људи одвећ добри и странољубиви“ (Zelić, 2018, str. 170). Захваљујући слабости коју су Руси гајили према Србима на удаљеном Балкану, Зелић је успио да скупи бројне дарове за свој манастир. Зелић помиње многе добротворе, који су исказали милост према њему, а нарочито помиње шесторо рођене браће из угледне и богате петроградске фамилије: Николаја, Јована, Сергеја, Григорија, Михаила и Саву, те њихове сестре: Марију и Ану, који су му даровали мноштво дарова за манастир, па су заслужили да се њихова имена заувјек помињу у манастиру Крупа. „Имена ове чесне фамилије и имена њиовије родитеља јесу исјечена на једној дасци од мједи, која је прикована у зиду близу проскомидије у мојој светуспењској обитељи Крупи у Далмацији, да се на вијеки помињу како ктитори.“ (Zelić, 2018, str. 212). Сумирајући ауторове описе руских градова и његове импресије руском земљом, Гвозденовић истиче да Зелић у својим дјелима истиче

свој „панславистички дух“ (Gvozdenović, 2018, str. 128). Два и по вијека након дешавања које је описао Герасим Зелић, а слиједом бројних историјских дешавања, Крим се нашао ван граница савремене Русије, у чији састав је поново ушао марта 2014. „Русија наводи да је питање Крима заувек решено, али се залаже за решавање кризе на истоку Украјине кроз дијалог власти у Кијеву и проруских снага у Доњецком и Луганском региону“ (Milosavljević, Lazić, Matijašević, 2017, str. 58).

ЭПИДЕМИЈА КУТЕ И ЗЕЛИЋЕВ ДОДИР С ЊОМ

Током својих многобројних путовања широм тадашње Европе и Мале Азије, Зелић у свом *Житију* неколико пута помиње и сусрет са епидемијом куге, која је у то вријеме била смртоносна болест, од које се умирало доста брзо, без много боловања. Да би се народи и државе заштитили од ширења куге, и у то вријеме постојао је карантин, тада називан *конџумац* (Zelić, 2018). Герасим Зелић наводи примјер из 1783. године, током свог првог боравка у царској Русији, гдје помиње појаву куге у војсци и у неким мјестима око Дњепра у близини Херсона, гдје „раздијеле солдате болесне од здравије, и изгоне све фамилије из села напоље, обашка здраве, а обашка болесне, и куће предаду огњу“ (Zelić, 2018, str. 121). Из овога видимо да су чак спаљивани и породични домови, како би се уништила куга, која је, осим што је била пријетња по становништво, озбиљно пријетила да умањи моћ руске царске војске на подручју Мале Русије, како је у то вријеме називан централни дио данашње Украјине. „У 45-ти дан нестане куге, но са свијем тијем, ко би се ћео вратити из Херсона у Малу Русију, морао би 24 дана у кон-тумацу стајати“ (Zelić, 2018, str. 121).

Већ у јуну 1785. године, Зелић наводи како се куга проширила Цариградом, те да због епидемије није одмах могао бити унапријеђен у чин архимандрита, јер је већина свештених лица напустила Цариград, па је високи свештеномонашки чин, по благослову цариградског патријарха, добио из руку патријарха јерусалимског Аврама у оближњој вароши Нихори, „ђе ме посвети за архимандрита“ (Zelić, 2018, str. 155). „Једва сам чекао прилику какву, само да идем из Цариграда, бојећи се да и мене куга не покоси, како што косијаше по њеколико стотина на дан. Тога љета била је и иста болест у Далмацији: у Сплиту и Косову“ (Zelić, 2018, str. 157–158). Ипак, Зелић је морао остати у Цариграду, гдје је празник Васкрсења Христовог дочекао са једним ђаконом са Крфа и неким монахом Анатолијем, који је са собом имао шеснаестогодишњег слугу, који се једно вече није осјећао добро, па га је Зелић упитао: „Шта ти се догодило, те дљујеш?“ (Zelić, 2018, str. 158). „Он ми одговори: да га глава боли и да му је на препони отекло као једно јаје... Онда се ја устрашим и кажем по руски ономе дјакону да је то куга“ (Zelić, 2018, str. 158–159). Младић је сутрадан умро, а Герасим Зелић, упркос томе

што је сједио и јео заједно с њим, прошао је без посљедица (Zelić, 2018). И сам патријарх цариградски Гаврил због куге је из Цариграда прешао у оближњу варош Куручесме, гдје га је 6. јула 1785. године посетио Герасим Зелић, са намјером да га поздрави и да узме благослов од њега (Zelić, 2018). „Сутрадан пуче глас по Цариграду, да се патријарх Гаврил престадио од куге, а видио сам и ја, ђе му јуче дијау на слијепом оку два печата од скерлета. Ту сам се опет јако уплашио, знајући да сам му јуче руку цјеливао...“ (Zelić, 2018, str. 163). На повратку из Турске, након осамнаест дана пловидбе, Зелић наводи да су стигли „благополучно у Тријест, ђе смо стајали у лазарету (контумацији) 41 дан“ (Zelić, 2018, str. 168). Иако је неколико пута био у непосредном контакту са обољелима од куге, сам се није разболио, па Зелић своје неразбољевање приписује чуду Божијем (Zelić, 2018). „Може се заиста рећи да су ово чудеса, и да без Божије воље и допуштења не може човјек погинути. Ја ово тврдо вјерујем и исповједујем, зашто сам ово сам искусио на себи. И, ако ово читајући, хоће који вјеровати, нека вјерује; ако ли неће, а оно ја га не нагоним“ (Zelić, 2018, str. 163).

Наше, баш као и Зелићево доба, обиљежено је пандемијом. Није ријеч о куги, као у његово вријеме, већ о пандемији корона вируса, гдје се болест преноси са човјека на човјека, а у оба случаја имамо карантине и затварање читавих села и градова, готово истовјетно као у Зелићевим описима.

НЕПРОСВИЈЕЋЕНОСТ ПРАВОСЛАВНИХ ДАЛМАТИНАЦА ЗЕЛИЋЕВОГ ДОБА

У уводу или како га он назива *Предисловију* свога *Житија*, Зелић наводи тешко стање у којем се налазе православни Далматинци, нарочито у просвјетном погледу, али, узимајући у обзир све историјске неприлике, томе налази и оправдање: „...не може нам се ни замјерити што смо ми тако касно почели марити за књиге“ (Zelić, 2018, str. 48). Одмах потом, такође у *Предисловију*, тврди како тренутном стању не може наћи оправдање (Zelić, 2018). „У моме отечеству у Далмацији књижевства нашега стање тако је жалосно, да окајаније не може бити“ (Zelić, 2018, str. 49). Сам Зелић поставио је „њеког Марка Радовановића“ за учитеља у Жегару, недалеко од манастира Крупе, а Пантелејмона Мијаљевића, из фрушкогорског манастира Привина Глава, за учитеља у Книну, „ђе је стајао у кући цркве светог великомученика Георгија“ (Zelić, 2018, str. 338). Пугујући Европом и поредећи стање просвјете у ондашњим европским државама, Зелић жали што су Далмација и Босна били под Венецијом и Турском, а не под владавином аустријске круне „ђе царствује слобода сваког закона, ђе царствује наука и просвјештеније народа и поданика сваког племена“ (Zelić, 2018, str. 341).

Осим простог народа, који је био непросвијећен, ни црквени пастири у Далмацији нису били бољи. Нити су марили за књигу, али ни за црквени поредак којег су били дужни држати се. „Да сву Далмацију обиђеш, ће има 54 цркве наше, не би нашао, осим у три манастира и три града (Задру, Шибенику и Скрадину), ни у једној сав круг црковније књига...“ (Zelić, 2018, str. 305). Зелић наводи да свештеничка немарност није проистекла из свјесне намјере да запоставе своје обавезе, већ је њихова небрига „из непросвјештења и незнања“ (Zelić, 2018, str. 304). Архимандрита Герасима Зелића посебно је забрињавало ступање у брак оних који су били у крвном сродству. Та појава била је честа и тешко се искорјењивала.

Како Зелић тврди, до 1796. године нису се са олтара објављивали будући бракови, па се нико није могао жалити ако неки од њих не би био у складу са црквеним канонима, већ су се многи бракови склапали „не у црквама, него по кућама, и то при вечери пјани; и како су женици, ако ји пароси не би ћели из каквог важног узрока вјенчати, полазили другом пароху у Далмацији или у турску земљу, и ту би се вјенчали...“ (Zelić, 2018, str. 305). За вријеме док се налазио на дужности генералног викара Православне цркве за Далмацију и Боку Которску, Зелићу је склапање бракова у складу са канонима Православне цркве било приоритет, а свештенике који се нису држали његових упутстава строго је кажњавао (Zelić, 2018). „Тако је казна пароха задарског уплашила друге свештенике, те нијесу више смјели вјенчавати у ноћи, по кућама, без три оглашења и без полиција от пароха (допуштења)“ (Zelić, 2018, str. 324). Како наводи Зелић, за једну свадбу „да би могући женици учинили обичајни пир и весеље убију вола, испеку по 10 до 15 брава и преправе 15 или 20 барила (акова) вина и ракије“ (Zelić, 2018, str. 307). Списак потребног јела и пића само се наставља. „...Колико се закоље тука, кокошију, гусака, патака и голубова, и колико се хљеба поједе и друге којекаквије од теста јела, то се не може ни избројити...“ (Zelić, 2018, str. 307)

С друге стране, Зелић примјећује како сиромашно становништво Далмације преко својих могућности прославља не само бракове, већ и крсну славу, а „славeћи своје безрасудно и преко мјере кресна имена, доводе себе у велико убожество, задужују се у трговаца по градови, и после толико година док се одуже“ (Zelić, 2018, str. 307).

ДАЛМАТИНСКИ СРБИ У БОРБИ ЗА ОЧУВАЊЕ ПРАВОСЛАВНЕ ВЈЕРЕ

У Зелићево вријеме, Православна црква у Далмацији налазила се под сталним притиском млетачких власти. Свештенство и вјерници чували су православну вјеру, истовремено пазећи да ни на који начин

не погазе било коју одредбу власти. О тадашњем незавидном положају Православне цркве у Далмацији Милаш пише: „У другој половини 1760. године пет је представака поднесено било од православних Далматинаца сенату, у којима просе заштиту за своју цркву“ (Milaš, 2004, str. 402). Било је то вријеме када православни нису имали свог епископа у Далмацији, већ им се центар духовне власти, баш као и свјетовне, налазио на другој страни јадранске обале. Зелић тврди да Млечани нису дозвољавали да на подручју Далмације и Боке Которске „буде јепископ источне цркве из узрока, да би тако лакше привукли и принудили далматински и бокешки народ источног вјероисповједанија римској цркви“ (Zelić, 2018, str. 310). Тек након што је Француска преузела под своју власт подручје Далмације, православни Срби, 26. марта 1810. године, добијају свог епископа, контроверзног Венедикта Краљевића (1765–1862), Грка по рођењу (Zelić, 2018). Првих година епископства, Краљевић се показао као чувар православне вјере и онај који успоставља ред у прилично запуштено црквено подручје, али када је Аустрија преузела Далмацију, 1813. године, чинио је све да стекне наклоност аустријских власти, како му не би одузели епископску власт (Milaš, 2004). Како сам тврди, Зелић је одмах увидио да Краљевић неће бринути о православним Србима у Далмацији, већ о сопственим интересима, зато за њега каже да је „волк под овчијом кожом“ (Zelić, 2018, str. 472).

Догађаји који су касније услиједили, нарочито отварање Унијатског сјеменишта у Шибенику, потврдиле се ранију Зелићеву забринутост о намјерама епископа Венедикта. Покушај унијаћења православних Далматинаца није прошао без посљедица, јер је у покушају атентата на епископа Венедикта Краљевића, убијен унијатски каноник Петар Мацура из села Церање (Zelić, 2018). Уплашен за своју безбједност, Краљевић напушта Далмацију остављајући Епархију далматинску задарском пароху Спиридону Алексијевићу, док Герасим Зелић, обременен годинама и болешћу, све више времена проводи лијечећи се, миран и спокојан, јер је Краљевићев одлазак у Италију означио и пропаст покушаја да православни Далматинци пређу у римокатоличку вјеру (Zelić, 2018). „...И прије би се сви дали и пуштили до данас изгорети на огњу, него један отступити од свога закона и пристати к римској цркви на унију, и прочита“ (Zelić, 2018, str. 526). Вуковић наводи како је епископ Венедикт умро у изгнанству у Млечима, 1. фебруара 1862. године, а у својој „опоруци, написаној непосредно пред смрт, изјавио је да он никада није био унијат“ (Vuković, 1996, str. 65). Да ли је опоруком Краљевић хтио да умири сопствену савјест или је заиста био увјерен да није био унијата, остаће непознато.

Добро познавајући врх Цариградске патријаршије, Зелић нема ријечи хвале за православну духовну власт свога времена, наводећи њихову похлепу за новцем јер „епископи имају код сваке цркве свога свјетскога епитропа, такође Грка, и осим што за вјенчање и крштење преко мјере ишту, пишу јошт којекакве клетве и проклињу народ, ако неће скупити толико и толико кеса“ (Zelić, 2018, str. 141). Према Зелићу, уз помоћ великих новчаних износа успињало се и свргавало са патријаршијског трона у Цариграду, док су сви епископи Грци, који не разумију потребе других народа којима су били духовна власт, а нарочито га је увриједило што му је сам патријарх цариградски Гаврило рекао „да у Далмацији христјани нису православни христјани“ (Zelić, 2018, str. 131). Епископи које је цариградски патријарх слао међу Србе и Бугаре нису знали ни српски ни бугарски језик, већ су својом самовољом и среброљубљем изазивали неповјерење оних којима су управљали. „Што грчки епископи чине у Турској од христјана, а сувише од Срба и Бугара, који се у попова грчкије преко толмача исповиједају, то није могуће описати; а жалосно би било и слушати...“ (Zelić, 2018, str. 132).

Имајући у виду положај поробљених православних народа, стијешњених између Римске цркве, Турског царства и Цариградске патријаршије, Зелић констатује да Срби и Бугари „горе међу двије ватре, и то већ од четири стотине година“ (Zelić, 2018, str. 132). Сумирајући Зелићеве животне ставове, Ђурић истиче да је, упркос свему, вјерска толеранција „тековина Зелићевог менталитета“ (Ђурић, 2015, str. 106).

ЗАКЉУЧАК

Зелићево *Живије*, упркос субјективности аутора и његовој жељи да оправда сопствене поступке, представља драгоцену штивио из којег можемо сазнати многе појединости са његових путовања, али и сагледати прилике у којима се живјело у другој половини 18. и почетком 19. вијека. Такође, у могућности смо да упоредимо Зелићево доба са временом у којем живимо, да направимо поређење у подударности геополитичких процеса, који се, готово истовјетно, понављају у одређеним временским интервалима.

Односи Истока и Запада, на не толико упадљив начин, преламају се у Зелићевом *Живију*, постајући огољени тек у жељи за територијалном доминацијом, која са собом доноси ширење културног и духовног утицаја. У том процјепу, борба далматинских Срба, као и самог Зелића, за очување националног и духовног идентитета добија свој смисао, баш као и везивање за Русију, што на симболичком нивоу има значајну моћ. Герасим Зелић, као и његов поглед на свијет у којем је живио и којег је добрим дијелом и пропутовао, представља незаобилазну тачку

посматрања Балканских и европских историјских али и друштвених прилика кроз које можемо сагледати значајне друштвено-политичке појаве нашег времена.

ЛИТЕРАТУРА

- Čolović, B. (2011). *Sacral Heritage of Dalmatian Serbs*. Zagreb: SKD Prosvjeta. [In Serbian]
- Čolović, B. (2020). *Serbian sacral architecture of the epoch of historicism in Dalmatia*. Šibenik: Istina. [In Serbian]
- Gvozdenović, M. (2018). The Phenomenon of the Spirit of the Times (Zeitgeist) in Opisanije života moga by Sava Tekelija and Žitije by Gerasim Zelić. *Dositejev vrt*, VI, 97–143. [In Serbian]
- Đurić, Ž. (2015). *Great journey of Gerasim Zelić*. Beograd: Miroslav. [In Serbian]
- Jezernik, B. (2007). *Wild Europe: The Balkans in the Gaze of Western Travellers*. Beograd: Biblioteka XX vek. [In Serbian]
- Milaš, N. (2004). *Orthodoxy in Dalmatia*. Šibenik: Istina. [In Serbian]
- Milosavljević, S., Lazić, Ž., Matijašević, M. (2017). Geostrategic position of Crimea as security factor for the Black sea region. *Vojno delo*, LXIX, 43–62. [In Serbian]
- Roksandić, D. (2018). Gerasim Zelić – Homo Mediterraneus. *Prosvjeta*, 142, 22–26. [In Serbian]
- Vuković, S. (1996). *Serbian Hierarchs*. Beograd: Evro-Unireks-Kalenić. [In Serbian]
- Zelić, G. (2018). *Lives*. Šibenik: Istina. [In Serbian]

Miloš Ernaut

University of Banja Luka
Faculty of Political Science
Bosnia and Herzegovina

**ACTUALITY OF LIFE OF GERASIM ZELIĆ - EVIDENCE OF A
TIME AND/OR LESSON FOR THE FUTURE**

Abstract: *Gerasim Zelić (1752–1828), archimandrite of the Krupa Monastery in Dalmatia, was one of the most famous Serbs of his time and a great traveler. The only written trace of his many travels is the autobiography of the Life of Gerasim Zelić. In that work, he describes important political events throughout Europe, the Middle East and Russia. The goals of this research are synchronic and diachronic. In the first case, we will try to present and critically analyze Zelić's perception of the events he describes as their contemporary. At the same time, we will try to determine the current relevance of his insights presented in the aforementioned work. The results of our research indicate that the Life of Gerasim Zelić is a work that transcends the framework of the time in which it was created.*

Keywords: *Gerasim Zelić, Orthodox Church, Russia, Ottoman Empire, Europe*